

А.А. Лукашанец (Мінск)

ДЗЯРЖАЎНАЕ ДВУХМОЎЕ І ПРАБЛЕМЫ БЕЛАРУСКАМОЎНАЙ АДУКАЦЫІ

1. Дзяржаўнае беларуска-рускае двухмоўе ў нашай краіне ў адпаведнасці з міжнароднымі стандартамі прадугледжвае строгае выкананне моўнага заканадаўства, накіраванага на парытэтнае функцыянаванне абедзвюх дзяржаўных моў ва ўсіх сферах афіцыйных зносін і забеспячэнне з боку дзяржавы неад’емнага права кожнага грамадзяніна свабодна карыстацца любой дзяржаўнай мовай. Відавочна, што існуюць лінгвістычныя, прававыя, сацыяльна-псіхалагічныя і інш. аспекты строгага выканання гэтых прынцыпаў дзяржаўнага двухмоўя. Сярод іх у сённяшніх умовах найбольш важнымі, відавочна, трэба лічыць адукацыйныя, адказнасць за выкананне якіх кладзецца перш за ўсё на плечы дзяржаўнай сістэмы адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь.

Сярод адукацыйных аспектаў забеспячэння прынцыпаў дзяржаўнага двухмоўя найбольш важнымі трэба лічыць два наступныя:

– фарміраванне дастатковай моўнай (беларускамоўнай!) кампетэнцыі соцыуму;

– забеспячэнне ў адпаведнасці з Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь, Законам Рэспублікі Беларусь “Аб мовах у Рэспубліцы Беларусь”, а таксама Дэкларацыяй аб правах чалавека права грамадзяніна атрымліваць адукацыю на роднай нацыянальнай (у нашым выпадку беларускай!) мове.

2. Фарміраванне неабходнай моўнай кампетэнцыі грамадзяніна ў двухмоўным грамадстве мае выключна важнае значэнне:

а) для забеспячэння права грамадзяніна карыстацца любой дзяржаўнай мовай у залежнасці ад сваіх моўных густаў і схільнасцей і канкрэтнай маўленчай сітуацыі;

б) для забеспячэння псіхалагічнага камфорту пры неабходнасці выбару той ці іншай дзяржаўнай мовы для камунікацыі.

З улікам існуючай моўнай сітуацыі і рэалій моўнага жыцця ў краіне адзначанае набывае асаблівую актуальнасць.

Па-першае, належная двухмоўная (у першую чаргу, беларускамоўная!) кампетэнцыя неабходна кожнаму грамадзяніну Рэспублікі Беларусь, паколькі яна істотна пашырае яго культурную і інфармацыйную прастору і забяспечвае магчымасць моўных паводзін у адпаведнасці з камунікатыўнай сітуацыяй, што з'яўляецца неабходным фактарам псіхалагічнага камфорту асобы.

Па-другое, дастатковая двухмоўная (у першую чаргу, беларускамоўная!) кампетэнцыя найперш неабходна для службовых асоб усіх узроўняў, якія па сваім статусе прадстаўнікоў дзяржаўных органаў кіравання павінны забяспечыць кожнаму грамадзяніну права выкарыстоўваць любую (у тым ліку ці нават у першую чаргу беларускую!) мову ў сваёй дзейнасці. У прынцыпе, дасканалае валоданне абедзвюма дзяржаўнымі – беларускай і рускай – мовамі службовымі асобамі ў нашым грамадстве павінна стаць абавязковым патрабаваннем прафесійнай адпаведнасці займаемай пасады.

Па-трэцяе, дастатковая двухмоўная кампетэнцыя таксама неабходна работнікам вытворчай сферы, якія вырабляюць тавары народнага спажывання, харчовыя прадукты, лекавыя прэпараты і інш., для таго каб на іх таварах абавязкова ўтрымлівалася неабходная інфармацыя на абедзвюх дзяржаўных мовах. Абсалютна непрымальнай для незалежнай дзяржавы з'яўляецца сітуацыя, калі на прадукцыі, вырабленай на беларускіх прадпрыемствах і для беларускага спажыўца, утрымліваецца інфармацыя для спажыўца на рускай і казахскай мовах, але адсутнічае на беларускай. Гэтым самым не толькі парушаецца гарантаванае Канстытуцыяй права грамадзяніна атрымліваць неабходную інфармацыю на дзяржаўнай мове, але і прыніжаецца роля Беларусі як суверэннай краіны.

Па-чацвёртае, дастатковая двухмоўная кампетэнцыя неабходна для работнікаў сферы паслуг, без чаго таксама немагчыма забяспечыць права грамадзяніна карыстацца той ці іншай дзяржаўнай мовай у гэтай важнай паўсядзённай сферы камунікацыі.

Нарэшце, па-пятае, неабходны ўзровень валодання беларускай мовай грамадствам у цэлым забяспечвае індывідуальнае пачуццё годнасці асобы і калектыўнае пачуццё годнасці нацыі, якая ўсведамляе каштоўнасць і значнасць важнейшых нацыянальных атрыбутаў дзяржаўнасці, незалежнасці і адметнасці і сваімі моўнымі паводзінамі можа гэта сцвярджаць. Гэты мо-

мант вельмі важны ў сучасных умовах для захавання пачуцця моўнай талерантнасці і павагі да моўных густаў і схільнасцей суб'ядседніка.

Выключна важная роля ў забеспячэнні беларускамоўнай кампетэнцыі сучаснага грамадства, безумоўна, належыць сістэме дзяржаўнай адукацыі. Можна без перабольшання сцвярджаць, што менавіта ў працэсе школьнага навучання сёння пераважная большасць падрастаючага пакалення набывае першыя сістэмныя веды па беларускай мове і практычныя навыкі беларускага маўлення. Больш таго, пры належных адносінах да выкладання беларускай мовы як вучэбнага прадмета з боку настаўнікаў і авалоданні ёю з боку вучняў кожны выпускнік сярэдняй школы незалежна ад мовы навучання можа атрымаць дастатковыя навыкі, каб пры неабходнасці свабодна выкарыстоўваць беларускую мову як рэальны сродак зносін. На жаль, прыходзіцца толькі канстатаваць, што недахоп беларускамоўнага асяроддзя і нізкая запатрабаванасць беларускай мовы як сродку зносін часта зводзяць на нішто набытыя ў школе веды па беларускай мове.

3. Другі аспект выканання прынцыпаў дзяржаўнага двухмоўя ў краіне звязаны з забеспячэннем права грамадзян атрымліваць адукацыю (у першую чаргу школьную) на дзяржаўнай (беларускай!) мове. На сённяшні дзень гэты аспект у сістэме дзяржаўнай адукацыі фармальна забяспечваецца функцыянаваннем школ і класаў з беларускай мовай навучання. Аднак у рэальнасці існуючыя ў адносінах да атрымання адукацыі на беларускай мове праблемы дазваляюць гаварыць практычна аб моўнай (беларускамоўнай!) дыскрымінацыі ў гэтай сферы.

Па-першае, суадносіны беларускамоўных і рускамоўных школ і колькасці навучэнцаў у іх далёка не на карысць беларускай мовы. Дзеля справядлівасці трэба сказаць, што такое становішча ў значнай ступені адлюстроўвае рэальную запатрабаванасць беларускай мовы як мовы школьнага навучання. Ды і самі фармальна беларускамоўныя школы, як паказваюць факты, далёка не заўсёды адпавядаюць свайму статусу беларускамоўных.

Па-другое, колькасць і тэрытарыяльнае размяшчэнне існуючых беларускамоўных школ і класаў не дазваляе бацькам, якія жадаюць, каб іх дзеці вучыліся ў школе па-беларуску, рэальна гэта ажыццявіць. Аднак праблема не вычэрпваецца толькі гэтым.

Трэцяй, найбольш важнай у гэтых адносінах трэба лічыць, безумоўна, праблему кадравага і вучэбна-метадычнага забеспячэння працэсу беларускамоўнага навучання ў школе, што з'яўляецца выключнай прэрагатывай дзяржаўных органаў адукацыі. Так склалася, што ў нашай краіне сёння фактычна не рыхтуюцца беларускамоўныя педагогічныя кадры для сістэмы дашкольнай і школьнай адукацыі. Пагэтаму спецыялісты, якія трапляюць у навучальныя ўстановы з беларускай мовай навучання ці выхавання, фактычна не гатовы выкладаць вучэбныя прадметы на

дзяржаўнай беларускай мове, за выключэннем, зразумела, такіх прадметаў, як беларуская мова і беларуская літаратура.

Акрамя таго, тыя спецыялісты, якія маюць жаданне, могуць або вымушаны весці выкладанне на беларускай мове, аказваюцца ў значна больш складаных умовах, чым іх калегі, якія працуюць ва ўстановах адукацыі з рускай мовай выкладання.

Так, Міністэрства адукацыі, хоць часта, як паказвае практыка, са спазненнем, але забяспечвае ўстановы адукацыі беларускамоўнымі падручнікамі па асноўных вучэбных прадметах. Праўда, застаецца пытанне аб беларускамоўных падручніках па замежных мовах. Аднак зусім піншаму абстаіць справа з іншымі дапаможнымі вучэбнымі матэрыяламі, якія ўваходзяць у абавязковы пералік вучэбна-метадычнага комплексу. Таму настаўнікі, напрыклад, фізікі ці матэматыкі павінны карыстацца на ўроках дапаможнымі рускамоўнымі матэрыяламі, што з'яўляецца парушэннем моўнага рэжыму, ці спецыяльна іх перапрацоўваць пры падрыхтоўцы да ўрокаў. Больш таго, і самім вучням недаступны ўсе неабходныя дапаможныя матэрыялы на мове навучання. Гэта вельмі важны і істотны момант забеспячэння прынцыпаў дзяржаўнага двухмоўя ў сферы адукацыі і псіхалагічнага камфорту вучня.

4. Такім чынам, у адпаведнасці з прынцыпамі дзяржаўнага двухмоўя і еўрапейскімі стандартамі правоў чалавека ў сферы моўнага жыцця, а таксама дзеля забеспячэння бесканфліктнага існавання беларускага грамадства на сучасным этапе развіцця і ўмацавання беларускай дзяржаўнасці неадкладнымі ў сферы адукацыі трэба лічыць наступныя задачы.

1. Забеспячэнне ў працэсе атрымання адукацыі належнай беларускамоўнай кампетэнцыі спецыялістаў, асабліва педагагічных кадраў.

2. Стварэнне поўнай беларускамоўнай вучэбна-метадычнай базы для ўсіх узроўняў адукацыі.

Першачарговымі крокамі для дасягнення гэтых задач павінны стаць:

а) істотнае павелічэнне вучэбных гадзін курса “Прафесійная лексіка” па ўсіх без выключэння спецыяльнасцях ВНУ, асабліва педагагічнага профілю;

б) распрацоўка сучасных руска-беларускіх слоўнікаў навуковай тэрміналогіі па асноўных галінах вытворчасці, у першую чаргу харчовай і медыцынскай;

в) распрацоўка поўнага комплексу сучасных руска-беларускіх слоўнікаў навуковай тэрміналогіі для школ па ўсіх без выключэння вучэбных прадметах;

г) абавязковае стварэнне поўнага камплекта беларускамоўных нарматыўных прававых дакументаў для забеспячэння адукацыйнага працэсу і вучэбна-метадычных комплексаў па ўсіх без выключэння вучэбных прадметах агульнаадукацыйнай школы, у тым ліку па замежных мовах;

д) абавязковае стварэнне агульнадаступных электронных варыянтаў усіх названых вышэй нарматыўных прававых дакументаў і вучэбна-метадычных матэрыялаў;

е) з улікам сучаснай моўнай сітуацыі і практычнай адсутнасці беларускамоўнага асяроддзя ў адукацыйнай сферы істотна павялічыць колькасць вучэбных гадзін у школе на вучэбныя прадметы “Беларуская мова” і “Беларуская літаратура”;

ж) з мэтай павышэння прэстыжу беларускамоўнага навучання і заахвочвання педагогічных кадраў распрацаваць і ўвесці ў дзеянне сістэму фінансавага заахвочвання школьных настаўнікаў, якія выкладаюць вучэбныя прадметы на беларускай мове;

з) пры падрыхтоўцы педагогічных кадраў прадугледзець абавязковае правядзенне студэнтамі ўрокаў і іншых мерапрыемстваў на беларускай мове ў час педагогічнай практыкі.

Як уяўляецца, выкананне гэтых мер дазволіць забяспечыць выкананне прынцыпаў дзяржаўнага двухмоўя ў нашай краіне, права грамадзяніна на атрыманне адукацыі на любой дзяржаўнай мове ў двухмоўным грамадстве, а таксама павысіць беларускамоўную кампетэнцыю сучаснага беларускага грамадства, што з’яўляецца важнейшым фактарам псіхалагічнага камфорту асобы і годнасці нацыі, а таксама ўмацуе прэстыж Рэспублікі Беларусь як прававой дэмакратычнай дзяржавы, якая паспяхова ўключаецца ў еўрапейскую сістэму адукацыі, паважае свае нацыянальныя каштоўнасці і інтэгруецца ў еўрапейскую і сусветную супольнасць, захоўваючы нацыянальную адметнасць.